

Β'. ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

1. Όρισμός τῆς ψυχολογίας

Ἡ ψυχολογία εἶναι ἡ ἐπιστῆμη τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Σύμφωνα μέ κάποιον πολύ ἀπλό ὄρισμό, ψυχολογία εἶναι ἡ διδασκαλία γιά τήν ψυχή, ἡ ὁποία ἐρευνᾷ τήν οὐσία, τήν ἔδρα καί τήν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς, ὅσον ἀφορᾷ στήν ποικιλία τῶν ψυχικῶν φαινομένων, τήν ἀθανασία της καί ἄλλα συναφῆ ζητήματα.

Ἀντίθετα, ἡ νεότερη ψυχολογία μελετᾷ τά ἐμπειρικά ψυχικά φαινόμενα καί ἐξετάζει, πῶς διά μέσου τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων παράγονται τά αἰσθήματα καί οἱ ἀντιλήψεις, πῶς αὐτά συγκρατοῦνται στή μνήμη, πῶς μετασχηματίζονται διά μέσου τῆς φαντασίας καί πῶς τά ἐπεξεργάζεται ἡ νόηση καί τέλος πῶς παράγονται οἱ διάφορες ψυχικές καταστάσεις, τά συναισθήματα, οἱ ἐπιθυμίες, οἱ ἀψιθυμίες, οἱ πράξεις τῆς βούλησης κ.ἄ.¹³

2. Ψυχολογία καί Θεολογία

Ἡ ψυχολογία καί ἡ θεολογία, ὅσο καί ἂν φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς δύο ἐπιστῆμες πού δέν ἔχουν τίποτε τό κοινό μεταξύ τους, ὅμως στήν πραγματικότητα ἔχουν πάρα πολλά κοινά, πού ἂν τά λάβει κανεῖς ὑπόψη του καί τά ἀξιοποιήσει κατάλληλα, θά διαπιστώσει, ὅτι ἔτσι μπορεῖ νά βοηθηθεῖ ὁ ἄνθρωπος στή ζωή του γενικά καί στήν πνευματική του ζωή εἰδικότερα.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἡ ψυχολογία εἶναι μιά ἀνθρωπολογική ἐπιστῆμη. Ἀνθρωπολογική ἐπιστῆμη, σέ τελευταία ἀνάλυση, εἶναι καί ἡ θεολογία, ἀφοῦ ὁ τελικός της σκοπός δέν εἶναι ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γνώση λοιπόν βασικῶν ἀρχῶν καί μεθόδων τῆς ψυχολογίας ἀπό μέρους τῶν θεολόγων βοηθᾷ τόν ἄνθρωπο στό νά καταλάβει καλύτερα τό συνάνθρωπό του καί τή συμπεριφορά του, ὅπως ἐπίσης καί κυρίως

13. Χρήστου Ἀνδρούτσου, *Γενική Ψυχολογία*, ἐκδ. οἶκος Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1966, σελ 17.

τόν τρόπο μέ τόν όποιο θά μπορέσει ό ποιμένας καί παιδαγωγός νά άσκήσει τά καθήκοντά του.

Η γνώση λ.χ. τών πορισμάτων τής έξελικτικής ψυχολογίας, για να πάρουμε ένα κλάδο τής ψυχολογίας, είναι άπαραίτητη για τή σωστή άνατροφή τών παιδιών από πρώτης ηλικίας, όπως εύστοχα ύπογραμμίζει ό άγιος Ίωάννης ό Χρυσόστομος στό «Περί κενοδοξίας καί όπως δεί τούς γονέας άνατρέφειν τά τέκνα» έργο του. Άλλωστε στό ίδιο έργο ό άγιος Πατήρ ύπογραμμίζει ότι, τό γεγονός ότι ύπάρχει ή κενοδοξία στόν κόσμο καί ότι έχει εισχωρήσει καί σ' αυτήν άκόμη τήν Έκκλησία, όφείλεται στην έλλειψη τής κατά Χριστόν άγωγής καί μόρφωσης από πρώτης ηλικίας. Καί επειδή ή άγνοια είναι τό πρώτο καί μεγαλύτερο κακό στην άγωγή αυτή, προσπαθει ό ίδιος Πατήρ καί στό έργο αυτό πού άναφέραμε, αλλά καί σέ άλλα του έργα νά ένημερώσει καί νά διδάξει στους γονείς για τή σπουδαιότητα τής λειτουργίας τών αισθήσεων καί του νοϋ, όπως επίσης καί για τήν ψυχολογική κατάσταση του νέου στις διάφορες ηλικίες, τήν όποία πρέπει νά γνωρίζουν οι γονείς καί οι παιδαγωγοί.

Η έξελικτική ψυχολογία λοιπόν μάς δίδει διάφορα χρήσιμα στοιχειά, τά όποια πρέπει νά γνωρίζει όποιος θέλει νά άσχοληθει μέ τούς νέους καί μέ τά προβλήματά τους. Καί θά έλεγε κανείς ότι αυτό είναι καί ένα από τά μεγαλύτερα ποιμαντικά προβλήματα. Πώς δηλ. ό ποιμένας καί διδάσκαλος, γιατί όχι καί ό γονιός, θά προσεγγίσει τό νέο για νά μεταδόσει σ' αυτόν τίς άλήθειες τής πίστεως καί νά τόν διαπαιδαγωγήσει σωστά. Μ' άλλα λόγια τό δυσκολότερο στην περίπτωση αυτή δέν είναι τό τί θά πει κανείς στους νέους, αλλά τό πώς θά τό πει. Οι γνώσεις λοιπόν τής έξελικτικής ψυχολογίας, χωρίς νά θεωρούνται αλάθηστες, είναι πολύ χρήσιμες για νά άποφευχθούν βασικά λάθη άγωγής.

Κάτι παρόμοιο θά μπορούσαμε νά ποϋμε καί για τήν γνώση τής ψυχολογίας τών άτομικών διαφορών, άφου βασική διδασκαλία τής Έκκλησίας μας είναι, ότι ό κάθε άνθρωπος είναι μοναδικός καί ανεπανάλεπτος. Είναι ξεχωριστή εικόνα του Θεού, πού καλείται νά φθάσει στό καθ' όμοίωση, στή θέωση. Αυτή τή διάκριση μεταξύ τών διαφορών ανθρώπων τονίζει καί ή άτομική ψυχολογία: Διαφορές στις σωματικές ικανότητες μεταξύ τών ανθρώπων, διαφορές στις πνευματικές, στά χαρίσματα, στις άρετές. Αυτό, δέ διδάσκει καί ό Άπόστολος Παϋλος όταν λέγει «έκαστος ίδιον χάρισμα έχει εκ Θεού, ός μέν οϋτως ός δέ οϋτως» (Α' Κορ.7,7). Ο Καθένας λοιπόν έχει διαφορετικά χαρίσματα. Διαφορές ύπάρχουν φυσικά καί άναμεσα στά

δύο φύλα, τόν άνδρα καί τή γυναίκα, τίς όποίεσ πρέπει άσφαλώς νά προσέξει ό Ποιμένασ καί Παιδαγωγός. Διαφορά συμπεριφοράσ ύπάρχει καί στόν καθένα άνθρωπο, άνάλογα μέ τήν ήλικία του καί μέ τό περιβάλλον στό όποϊον καλεΐται νά ζήσει τήν ζωήν του παρόντοσ αιώνοσ. Σ' όλα αυτά τά προβλήματα ή ψυχολογία τών άτομικών διαφορών έχει νά μάσ δόσει άρκετέσ χρήσιμεσ πληροφορίεσ, τίς όποίεσ όμως δέν πρέπει νά δεχθοΰμε άκριτα.

Χρήσιμεσ γνώσεισ μάσ παρέχει καί ή ψυχολογία του βάρουσ, άφοΰ αυτή έρευνά τό άσυνείδητο, στό όποϊο περιέρχονταί, σύμφωνα μέ τόν κλάδο αυτό τήσ ψυχολογίασ, ό,τι είναι άνεπιθύμητο καί θέλομε νά τό διώξομε από τό συνειδητό μέρος γιά νά μή μάσ ένοχλεΐ. Μ' άλλα λόγια ή ψυχολογία όμιλεΐ γιά αισθήματα ένοχήσ τά όποϊα δημιουργοΰν τά μεγαλύτερα ψυχολογικά προβλήματα. Γιά αϊθήματα ένοχήσ καί γιά άμαρτήματα από τά όποϊα βασανίζεται κάθε άνθρωποσ καί από τά όποϊα πρέπει νά απαλλαγεί ό κάθε πιστόσ μέ τή χάρη τών μυστηρίων δέν διδάσκει συνεχώς ή Έκκλησία μασ; Ίδιαίτερα στό μυστήριο του Βαπτίσματοσ, πού μάσ απαλλάττει από τό προπατορικό άμάρτημα καί στό μυστήριο τήσ Θείασ Εϋχαριστίασ, πού μάσ ένώνει μέ τό Χριστό, γίνεται λόγοσ γιά άφεση άμαρτιών. Άκόμη ή Έκκλησία μασ θέσπισε τό μυστήριο τήσ μετανοίασ καί εξομολογήσεωσ, πού στηρίζεται στην μεταμέλεια καί μετάνοια του άνθρώπου γιά τίσ πράξεισ καί τίσ ενεργειέσ του καί ζητά τό κατάλληλο πρόσωπο γιά νά τίσ εξαγορεύσει καί νά λυτρωθει. Άν μελετήσει κανείσ σοβαρά καί μέ πίστη τό μυστήριο αυτό καί αν προσπαθήσει νά διαπιστώσει, τί μάσ διδάσκει γιά τήν σπουδαιότητα τήσ εξάλειψησ τών αισθημάτων ένοχήσ ή ψυχολογία του βάρουσ, όπωσ έπίσης καί γιά τή σπουδαιότητα του διαλόγου γιά τήν απαλλαγή από τίσ ένοχέσ αυτές, θά διαπιστώσει περισσότεροσ κοινά από διαφορέσ.

Καί επειδή πολλοί ψυχολόγοι είναι άθεοι ή θρησκευτικά άδιάφοροι, ύπάρχοντ μερικοί πιστοί πού απορρίπτοντασ τουσ ψυχολόγουσ αυτούσ, απορρίπτου καί τή μέθοδό τουσ καί τά πάντα. Αυτό είναι λάθοσ. Καί είναι λάθοσ, γιατί αιώνεσ πριν από τουσ ψυχολόγουσ αυτούσ, ή Έκκλησία μασ έφήρμοσε άνάλογη ψυχολογική μέθοδο γιά τήν εξάλειψη τήσ άμαρτίασ, όπωσ είπαμε. Άν στη μέθοδο πού ακολουθει σήμερα ή ψυχολογία έχει νά μάσ δόσει κάτι, τό όποϊο θά μπορούσαμε νά τό προσαρμόσομε πρόσ τίσ σύγχρονεσ άνάγκεσ τήσ Έκκλησίασ καί τό απορρίπτομε είναι καί αυτό λάθοσ.

Κατά παρόμοιο τρόπο θά μπορούσαμε νά μιλήσομε γιά τή χρησιμότητα καί άλλων κλάδων τήσ ψυχολογίασ στό ποιμαντικό, γιατί

ὄχι καί στό ἱεραποστολικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, πάντοτε ὡς πρός τόν πρακτικό τομέα καί οὐδέποτε ὡς πρός τό θεωρητικό, στόν ὅποιο, ὅταν ὑπεισέρχονται οἱ ψυχολόγοι, κάνουν τά μεγαλύτερα λάθη. Ὅταν δηλαδή προσπαθοῦν νά ἐξηγήσουν τό φαινόμενο τῆς πίστεως κατά τρόπο ψυχολογικό, τότε εἶναι πού λέγουν τά πλέον ἀπαράδεκτα πράγματα. Καί στά θέματα τῆς ἠθικῆς οἱ θέσεις τῶν ψυχολόγων εἶναι ἀπαράδεκτες.

3. Ψυχολογία καί Φιλοσοφία

Ἡ ψυχολογία σχετίζεται με τή φιλοσοφία ἀπό τότε πού οἱ φιλόσοφοι ἄρχισαν νά ἀσχολοῦνται μέ τά προβλήματα τῆς ψυχῆς. Ἄλλωστε ἡ ψυχολογία προῆλθε ἀπό τά σπάχνα τῆς φιλοσοφίας, ἀφοῦ ὅλοι οἱ φιλόσοφοι ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀσχολήθηκαν καί με τήν ψυχή, ὅπως εἶδαμε.

Ἐνα χαρακτηριστικό δείγμα εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ ἐνασχόληση τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνα μέ τήν ψυχή, ἡ ὁποία, κατά αὐτόν, ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη, τό λογιστικό, πού ἐδρεύει στό κεφάλι, τό θυμοειδές στό στήθος καί τό ἐπιθυμητικό στό ὑπογάστριο καί εἶναι αὐτοτελής, ἀνεξάρτητη, ἀθάνατη καί αἰώνια¹⁴.

Κατόπιν περνάμε στόν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος δέχεται τήν ψυχή, ὡς ἀρχή τῆς ζωῆς καί διακρίνει τήν αἰσθητική, τή θρεπτική καί τή λογική ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, τῆς ὁποίας τό κύριο μέρος, δηλαδή ὁ νοῦς, εἶναι ἀθάνατος καί ἔδρα τῶν αἰωνίων ἀληθειῶν¹⁵.

Ὁ Ἀριστοτέλης στό ἔργο του «Περί Ψυχῆς» ἐκθέτει τίς ἀπόψεις του γιά τή φύση καί τίς ιδιότητες τῆς ψυχῆς καί ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἀπό δύο ἀρχές, τήν ἀρχή τῆς ψυχῆς καί τήν ἀρχή τοῦ σώματος οἱ ὁποῖες σχετίζονται μεταξύ τους¹⁶.

Ὁ Καρτέσιος (Descartes) ἀπό τήν πλευρά του βασιζει τήν συμπεριφορά στήν ἀντανεκλαστική ἐνέργεια καί γι' αὐτόν τά ἀντανεκλαστικά εἶναι ἡ κίνηση ἐνός ὑγροῦ κατά μήκος τῶν νεύρων, ἀπό τά αἰσθητήρια ὄργανα στόν ἐγκέφαλο καί πάλι ἔξω πρός τούς μῦς. Τοποθετεῖ στόν ἀνθρώπο τήν ψυχή στόν ἐγκέφαλο, ὑποθέτει ὅτι

14. Χρήστου Ἀνδρούτσου, *Γενική Ψυχολογία*, ἐκδ. Οἶκος Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 57.

15. ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 57.

16. Λάμπρου Χουσιάδα, *Σημειώσεις Ἱστορίας τῆς Ψυχολογίας*, ἐκδ. Ὑπερ. Δημοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 20,22.

ή ψυχή μεσολαβεί σε όρισμένες διεργασίες ανάμεσα στις κεντρομόλες και φυγόκεντρες κινήσεις των νευρών και υποστηρίζει πώς ή ανθρώπινη ψυχή και οι ικανότητες της λογικής σκέψης δεν ανήκουν στο επίπεδο των φυσικών λειτουργιών. Στά ζώα πιστεύει, ότι δεν υπάρχει ψυχή και ή όλη συμπεριφορά τους αποτελείται απλώς από φυσικές κινήσεις¹⁷.

Επίσης, οι Άγγλοι εμπειρικοί φιλόσοφοι τόνισαν την αξία που έχει ή συστηματική παρατήρηση και τό πείραμα για την όρθή θεμελίωση της γνώσης και ασχολήθηκαν με θέματα, τά όποια έγιναν αντικείμενο έρευνας της μετέπειτα "έπιστημονικής" ψυχολογίας. Τόνισαν π.χ. την αξία της λειτουργίας των αισθητηρίων όργάνων και υποστήριξαν, ότι ή συνειδητή εμπειρία αποτελείται από ένα σύνολο επί μέρους στοιχείων, τά όποια συνδέονται μεταξύ τους με τούς μηχανισμούς του συνειρμού.

Έτσι, οι Άγγλοι εμπειρικοί φιλόσοφοι με τίς απόψεις τους αυτές για την αξία της συστηματικής παρατήρησης προετοίμασαν τό έδαφος για την εισαγωγή του πειράματος και στην ψυχολογία¹⁸.

4. Ψυχολογία και Βιολογία

Η βιολογία, ή όποια τόν 19ο αιώνα άρχισε νά αναπτύσσεται σε πειραματική έπιστήμη, μελετά τίς λειτουργίες των αισθητηρίων όργάνων, των νευρών και του έγκεφάλου και τά εύρήματά της καταχωρούνται στά ψυχολογικά βιβλία της έποχής. Οι μέθοδοι, τίς όποιες χρησιμοποιεί, γίνονται υπόδειγμα σε μία νέα ομάδα πειραματικών ψυχολόγων¹⁹.

Φυσικοί έπιστήμονες, όπως ό **Φέχνερ (Fechner)** (1801-1887) με τό έργο του «Στοιχεία της Ψυχοφυσικής», καθώς και ό φυσιολόγος **Βούντ (Wundt)** (1832-1929) στή Λειψία, αντιμετωπίζουν τόν άνθρωπο ως όργανικό σύστημα και προσπαθούν με πειράματα νά διαπιστώσουν κυρίως, πώς λειτουργεί ή ψυχή του ανθρώπου. Μ' αυτόν τόν τρόπο τονίζεται ή φυσιολογική πλευρά των ψυχικών

17. Κωνσταντίνου Λυκομήτρου, *Σύγχρονες ψυχολογικές σχολές*, έκδ. Α. Καραβία, 'Αθήναι 1967, σελ.14.

18. Λάμπρου Χουσιάδα, *Εισαγωγικά μαθήματα ψυχολογίας*, Ανατύπωση, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 7-8.

19. Κωνσταντίνου Λυκομήτρου, *Σύγχρονες ψυχολογικές σχολές*, έκδ. Α. Καραβία, 'Αθήναι 1967, σελ. 15.

φαινομένων. Ο Wundt θεωρήθηκε ως ο θεμελιωτής της Πειραματικής Ψυχολογίας, αφού τό 1879 ίδρυσε τό πρώτο στόν κόσμο έργαστήριο Ψυχολογίας στή Λειψία. Έκει ό Wundt ύποστήριξε ότι τά ψυχικά φαινόμενα πρέπει νά εξετάζονται μέ έσωπαρατήρηση ή αύτοπαρατήρηση, ή όποία θά γίνεται σύμφωνα μέ όρισμένους αύστηρούς κανόνες. Μεταξύ τών κανόνων αυτών ό βασικότερος είναι ότι οι πειραματικές συνθήκες πρέπει νά επιτρέπουν έλεγχόμενες μεταβολές τών έρεθισμών, ώστε νά μπορεϊ νά διαπιστωθεϊ κατά πόσο προκαλούνται αντίστοιχες μεταβολές στήν έμπειρία τών ύποκειμένων. Ο Wundt τήν έσωπαρατήρηση τήν άξιοποιεί κατά τέτοιον τρόπο, ώπως άξιοποιούσαν και οι βιολόγοι στίς έρευνές τους για τή λειτουργία τών αισθητηρίων όργάνων και γενικότερα για τή μεθοδολογία τής ψυχολογίας. Μ' άλλα λόγια προσάρμοσε δηλαδή για δικούς του σκοπούς τίς μεθόδους τής βιολογίας.

Στή Ρωσία ό φυσιολόγος **Παυλόφ (Pavlov)** (1849-1936), έκανε πειράματα μέ σκύλους, στα όποία διαπίστωσε τή σπουδαιότητα τών άντανεκλαστικών στή λειτουργία του όργανισμού τών ζώων και του άνθρώπου, άνοιγοντας καινούργιους δρόμους για τήν έρευνα και τήν έρμηνεία τών ψυχικών φαινομένων. Έδιδε π.χ. τροφή στους σκύλους άφου προηγομένως κτυπούσε ένα καμπανάκι. Μόλις άκουγαν τά σκυλιά τον ήχο άρχιζαν να τρέχουν τά σάλια τους να τρώγουν τη τροφή. Στη συνέχεια παρατήρησε ότι και χωρίς την τροφή μόνον με τά άντανεκλαστικά πού δημιουργούσε ό ήχος τά σάλια τών σκυλιών άρχιζαν να τρέχουν από τόσ στόμα τους.

Ο **Βάτσον (Watson)** (1878-1958) στήν Άμερική γίνεται ό θεμελιωτής τής θεωρίας τής συμπεριφοράς, ή όποία περιορίζεται στήν εξέταση μόνον τής έξωτερικής συμπεριφοράς, δηλαδή, σ' ό,τι μπορεϊ νά παρατηρήσει ό καθένας αντικειμενικά, και όχι στίς σκέψεις και στα κίνητρα του άτομου, τά όποία, άφου δέν μπορουν νά έλεγχθοϋν, δέν ένδιέφεραν τήν έπιστήμη.

Ο **Κόλερ (Kohler)** (1887-1967), στό νησί Τενερίφη, ασχολήθηκε μέ χιμπατζήδες και διαπίστωσε τήν ικανότητά τους για αϊφνίδια και συνολική άντίληψη τών έπιμέρους στοιχείων ενός χώρου και τών σχέσεών τους. Μιά ικανότητα, δηλαδή, πού είναι συνάρτηση τής βασικής νοητικής ικανότητας. Σ' αυτήν παίζουν ρόλο οι προηγούμενες έμπειρίες του άτομου, πού παρεμβαίνουν ρυθμίζοντας και αυτές άκόμη τίς άντιδράσεις του όργανισμού. Η θέση αυτή

έκφράζει τήν τάση πού παριστάνεται, ώς έρέθισμα-όργανισμός-άντίδραση²⁰.

5. Ψυχολογία και Κοινωνιολογία

Η ψυχολογία σχετίζεται και μέ τήν κοινωνιολογία, ή όποία έρευνά τίς σχέσεις ή τίς πράξεις του κάθε ανθρώπου πρός τόν άλλον άνθρωπον και πρός τήν ομάδα ή και τό σύνολο. Έτσι, κοινά θέματα και των δύο έπιστημών είναι τά ένστικτα, ή κοινή γνώμη, ή αυτόκτονία κ. ά.²¹ Με λίγα λόγια ή συμβολή τής ψυχολογίας στην κοινωνιολογία είναι άπεριόριστη γιατί ή πρώτη δίδει στην δεύτερη θαυμάσια στοιχεία συμπεριφοράς του ανθρώπου πρός τόν συνάνθρωπο και πρός τό σύνολο πού είναι πολύ χρήσιμα για τήν κοινωνιολογία. Άλλά και ή κοινωνιολογία μέ τήν μελέτη του ανθρώπου στην εξέλιξη του και τίς τάσεις πού έχει ό άνθρωπος να συμπεριφέρεται ώς κοινωνικό όν, σ' όλες τίς μορφές τής ύπαρξέως του, όπως λ.χ. στην οικογένεια, τήν εργασία, τήν άγωγή κλπ. δίδει βασικά στοιχεία πού βοηθούν στή μελέτη των ψυχολογικών προβλημάτων του ανθρώπου.

Ο Βερολινέζος Λέϊβιν (Lewin) (1890-1947), κορυφαίο πρόσωπο τής Μορφολογικής Ψυχολογίας, μέ τίς διαπιστώσεις του σέ πειράματα σχετικά μέ τίς ανθρώπινες σχέσεις συνέβαλε στό να τονιστεί ιδιαίτερα ή σημασία τής επίδρασης των κοινωνικών παραγόντων στή συμπεριφορά και τήν εξέλιξη του άτομου²².

6. Ψυχολογία και Παιδαγωγική

Η Ψυχολογία και ή Παιδαγωγική είναι σίγουρο ότι σχετίζονται μεταξύ τους. Για να κατανοήσουμε όμως τή σχέση αυτή πρέπει να έπισημάνουμε ποιό είναι τό αντικείμενο έρευνας τής κάθε μιάς απ' αυτές.

Η έμπειρική ψυχολογία άσχολείται μέ τή συμπεριφορά των ζωϊκών όργανισμών γενικότερα και μέ τή συμπεριφορά των ανθρώπων ειδικότερα, προσπαθώντας μέ πειράματα ή έρευνες να προσδιορίσει τίς άρχές, τίς τάσεις και τούς νόμους, πού διέπουν αυτή τή συμπεριφορά.

20. Νίκος Παπαδόπουλος, *Ψυχολογία*, Άθήνα Σεπτέμβριος 1993, σελ.18-22.

21. Γεωργίου Σακελλαρίου, *Γενική Ψυχολογία*, Άθήνα 1955, σελ. 14.

22. Νίκος Παπαδόπουλος, *Ψυχολογία*, Άθήνα Σεπτέμβριος 1993, σελ. 22.

Ἡ ψυχολογία, λοιπόν, ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἔρευνας τή συμπεριφορά καί σκοπό τήν ἀνεύρεση νόμων, πού ἐξηγοῦν καί ἐρμηνεύουν αὐτή τή συμπεριφορά.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἡ παιδαγωγική ὡς ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μέ τή σκόπιμη τροποποίηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ζωικῶν ὀργανισμῶν γενικότερα καί τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου εἰδικότερα, μέ ἀντικείμενο ἔρευνας τόν προσδιορισμό τῶν νόμων, τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν τάσεων πού διέπουν τή σκόπιμη τροποποίηση τῆς συμπεριφορᾶς καί σκοπό ἔρευνας τήν ἀνεύρεση τῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι ἐρμηνεύουν ἢ ἐξηγοῦν αὐτή τήν τροποποίηση.

Ἡ ψυχολογία καί ἡ παιδαγωγική, ὡς ἐπιστήμες πού ἀσχολοῦνται μέ τή συμπεριφορά εἶναι συγγενεῖς ἐπιστήμες, ἀλλά ἐξετάζουν διαφορετικές ὀψεις τῆς συμπεριφορᾶς καί γι' αὐτό εἶναι διαφορετικῆς ἐπιστήμης.

Ὁ ψυχολόγος προσπαθεῖ, ὅσο εἶναι δυνατόν, νά μὴν ἐπέμβει σκόπιμα σέ μιά παρατηρούμενη ἢ ἐρευνώμενη συμπεριφορά ἐνός παιδιοῦ ἢ ἐνός ἐφήδου, προκειμένου νά περιγραφοῦν μέ ἀκρίβεια οἱ συνθήκες καί οἱ ὄροι, πού καθορίζουν τοὺς μηχανισμούς λειτουργίας τῆς, ἐνῶ ὁ παιδαγωγός μελετᾷ τοὺς τρόπους σκόπιμης παρέμβασης, ὥστε ἡ συμπεριφορά, πού ἐκδηλώνεται νά συμφωνεῖ μέ τίς δυνατότητες ἀνάπτυξης καί τό ἔργο πού ἐπιτυγχάνεται νά εἶναι πληρέστερο.

Ἐτσι, ἕνας ψυχολόγος, πού ἐπιθυμεῖ νά ἐρευνήσῃ, ἂν τό παιδί τῶν πέντε χρόνων ἔχει συλλάβει τήν ἔννοια τοῦ μισοῦ διαφόρων κανονικῶν σχημάτων (τετραγώνου, κύκλου, κλπ.), θά θέσῃ σέ μιά ομάδα παιδιῶν πέντε χρόνων τό πρόβλημα μέ κάποια μορφή καί θά ζητήσῃ ἀπό τά παιδιά τίς ἀπαντήσεις τους, ἐνῶ ὁ παιδαγωγός, πού ἐπιθυμεῖ νά ἐρευνήσῃ τό ἴδιο πρόβλημα, θά βρεῖ δύο, τρεῖς ἢ καί περισσότερους τρόπους, μέ τοὺς ὁποίους ὑποθέτει, ὅτι τό παιδί συλλαμβάνει τή λύση, τήν ἔννοια, δηλαδή τοῦ μισοῦ, θά προσπαθήσῃ νά προσδιορίσῃ μέ ποιό τρόπο τό παιδί προσεγγίζει πιό ἄνετα τή λύση καί ἐπί πλέον ποιᾷ λύση εἶναι ἡ πιό συμφέρουσα γιά τό παιδί καί τή μελλοντική του ἐξέλιξη²³.

23. Χρήστου Φράγκου, *Ψυχοπαιδαγωγική*, Ἀθήνα 1984, σελ. 20-21.

7. Ψυχολογία και Ιατρική

Οι ψυχίατροι του περασμένου αιώνα στην προσπάθειά τους να θεραπεύσουν τους ασθενείς τους, είχαν διαχωρισθεί σε δύο παρατάξεις, με δύο αντίθετες θεωρίες, την ψυχική και τη σωματική. Οί όπαδοί τής ψυχικής θεωρίας νόμιζαν, ότι οί αιτίες αποκλίσεως τής συμπεριφορᾶς, ήταν ψυχικής φύσεως, ενώ τής σωματικής πίστευαν ότι οί αιτίες ήταν οργανικές, κυρίως βλάβες και αλλοιώσεις του ἐγκεφάλου. Πράγματι ἐγκεφαλικές βλάβες βρέθηκαν σε μερικές ψυχοσθένειες, σε άλλες ὅμως ὄχι. "Όπου δέν μπορούσαν να βρεθοῦν οργανικές βλάβες, οί όπαδοί τής αντίστοιχης θεωρίας ὑπέθεταν ότι ὑπάρχουν σε κάποια ἀνεξιχνίαστη μορφή. Πάντως, ἡ σωματική θεωρία ἐπικράτησε τήν ἐποχή ἐκείνη στην ψυχιατρική και εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στην ψυχολογία²⁴. Σήμερα πολύ συχνά ἀκοῦμε να ὁμιλοῦν γιά τήν σημασία και σπουδαιότητα τής ψυχικής καταστάσεως του ἀνθρώπου στην προέλευση τῶν διαφόρων ἀσθενειῶν. "Όταν δηλαδή ἔχει κάποιος πόνου στό στομάχι, τό βέβαιο εἶναι πώς ὑπάρχει κάποιο ὀργανικό πρόβλημα. Τά αἴτια ὅμως πού ὀδηγοῦν στή δημιουργία του προβλήματος μπορεῖ να εἶναι καθαρῶς ψυχολογικά. Σ' αὐτό τό σημείο δέν χρειάζεται να ἔχει κανείς και πολλές γνώσεις γιά να καταλάβει τό πρόβλημα, ἀφοῦ μιά μικρή στενοχώρια εἶναι ικανή να δημιουργήσει ἕνα παρόμοιο πρόβλημα ὑγείας.

Σπουδαία ἐπίδραση στην ἐξέλιξη τής ψυχολογίας και στον προσδιορισμό τῶν σχέσεών της μέ τήν ιατρική εἶχαν οί ιδέες του αὐστριακοῦ νευρολόγου **Φροΐντ (Freud)** (1856-1939), ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ παρατήρησε ὀρισμένους ἀσθενείς του, οί ὁποῖοι παρουσίαζαν συμπτώματα νευρώσεων, ἐρμήνευσε τή συμπεριφορά τους μέ βάση τό περιεχόμενο του ἀσυνείδητου, δηλαδή ξεχασμένα σχεδόν γεγονότα και ἐμπειρίες, πού, ὅμως ἐπιδρουν ἔμμεσα στή συμπεριφορά μας. Τό ἀσυνείδητο εἶναι γι' αὐτόν μιά βαθύτερη πηγή και ἀφετηρία τῶν ἐκδηλώσεων του ἀτόμου. Εἶναι θεμελιωτής τής **Ψυχανάλυσης**, πού ἔχει ὡς ἄξονα τό ἀσυνείδητο. Ὁ Freud μέ τό ἔργο του προσπάθησε να ἐλευθερώσει τό ἄτομο ἀπό τά ταμποῦ του και να του δώσει τή δυνατότητα να ἀπαλλαγεῖ ἀπό ἐσφαλμένες συνδέσεις και

24. Κωνσταντίνου Λυκομήτρου, *Σύγχρονες ψυχολογικές σχολές*, ἐκδ. Α. Καράβια, Ἀθήναι 1967, σελ.16.

προβληματικές ψυχικές καταστάσεις²⁵. Καί οί μαθητές του Ά. Άντλερ, Κ. Γιούγκ, κ.ά., μέ τίς διάφορες απόψεις τους γιά τή λειτουργία τοῦ άσυνειδήτου, γιά τά αίτια τῶν ψυχικῶν άσθενειῶν καί γιά τόν τρόπον θεραπείας τους, συνέβαλαν τά μέγιστα στή παρουσίαση τῆς μεγάλης ἐξάρτησης τῆς άσθένειας από τήν ψυχολογική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου.

25. Λάμπρου Χουσιάδα, *Εἰσαγωγικά μαθήματα ψυχολογίας*, Ανατύπωση, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 62

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Ι. Γενικά.

Είναι ο κλάδος τῆς ψυχολογίας πού ἐξετάζει τό εἶδος καί τή φύση τῶν μεταβολῶν πού ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὁ ψυχοσωματικός ἄνθρωπος, ἀπό τή σύλληψή του ὡς τό θάνατο. Κατά κανόνα ἡ ἐξελικτική ψυχολογία ἐξετάζει τήν ψυχοσωματική τοῦ ἐξέλιξη ἀνθρώπου ἀπό τή γέννησή του ἤ καλύτερα τή σύλληψή του ἕως τό 21ο ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἐξετάζει τήν ἡλικία αὐτή γιά δύο κυρίως λόγους. α) γιατί κατά τήν περίοδο αὐτή τῆς ζωῆς του ἀνθρώπου καί ἰδιαίτερα κατά τά ἔξι πρῶτα χρόνια καί ἀκόμη περισσότερο κατά τά τέσσερα πρῶτα ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται τίς ταχύτερες ἐξελίξεις τόσο ἀπό σωματική, ὅσο καί ἀπό ψυχική ἀποψη.

Ἐσ σημειωθεῖ, ὅτι ἡ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀτελέστερη ἀπό ὅλα τά ἔμβια ὄντα. Ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νά παρατηρήσει κανεῖς, ὅσο ἀτελέστερα εἶναι τά ἔμβια ὄντα τόσο τελειότερη εἶναι ἡ γέννησή τους. Καί ὅσο τελειότερα εἶναι, τόσο ἀτελέστερη εἶναι ἡ γέννησή τους. Ὡς παράδειγμα μποροῦμε νά πάρουμε τά ψάρια. Τό ψάρι μόλις γεννήσει τά αὐγά του ἀπό ἔνστικτο τά χώνει στή ἄμμο. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ γέννησή τους εἶναι τέλεια ἀφοῦ δε χρειάζονται περαιτέρω προστασία Ἐπ' ἐκεῖ καί πέρα μόνα τους θά ἐκκολαφθοῦν γιά νά γίνουν ψαράκια Τό ἴδιο τό ψάρι πού τά γέννησε δέν τά γνωρίζει καί ἂν τά βρεῖ, μπορεῖ καί νά τά φάγει. Ὁ πανάγαθος Θεός ὅμως φρόντισε γιά τήν ἔλλειψη τῆς προστασίας αὐτῆς κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε νά ἐπιδιώσει τό εἶδος αὐτό. Τό ψάρι γεννᾷ ἑκατομμύρια αὐγά. Ἐτσι ὅσα καί νά ἐκλείψουν, ἀφοῦ κατά τή γνωστή παροιμία τό μεγάλο ψάρι τρώγει τό μικρό, ὅμως θά ὑπάρξουν καί αὐτά πού θά ἐπιδιώσουν.

Γιά τήν ὀρνιθα βλέπουμε, ὅτι μετά τήν γέννηση τῶν αὐγῶν φροντίζει γιά τήν ἐκκόλαψή τους μόλις βγοῦν τά πουλάκια ἀπό τό κέλυφος καί ἀρχίζει ἡ ζωή τους. Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ τρόπος πού τά προστατεύει κάτω ἀπό τά φτερά της καί τά φωνάζει γιά νά τά ὑποδείξει πού ὑπάρχει τροφή. Ἡ προστασία αὐτή τῆς ὀρνιθας πρὸς τά μικρά της δηλώνει κάποια ἀτέλεια στη γέννηση καί ἔχει κινήσει τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου γενικά καί τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας

είδικά ἔτσι ὥστε ὅταν θέλουν νά ὑποδείξουν πρότυπο προστασίας ἐνθουμοῦνται τήν ὄρνιθα, γιά νά κάνουν τήν παρομοίωση. "Ὅπως ἡ ὄρνις προστατεύει τά μικρά της κάτω ἀπό τά φτερά της ἔτσι και ἡ Ἐκκλησία προστατεύει τά τέκνα της κάτω ἀπό τή σκέπη της

Ἄν προχωρήσουμε τώρα στότελειότερο δημιούργημα τοῦ κόσμου, πού εἶναι ὁ ἄνθρωπος, θά διαπιστώσουμε ὅτι ἡ γέννησή του εἶναι ἡ ἀτελέστερη. Τό παιδί δηλαδή μόλις γεννηθεῖ δέν μπορεῖ οὔτε νά φάγει μόνο του, οὔτε νά περπατήσει ὅπως κάνουν τά περισσότερα ζῶα. Ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται γυμνός καί ἀπροστάτευτος ἀπό τή φύση καί ἂν δέν τύχει ιδιαίτερης περιθάλψεως εἶναι ἀδύνατον ἀπό μόνος του νά ἐπιζήσει. Αὐτό ὅμως πού δέν πετυχαίνει ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἀτελέστερη γέννησή του ἀπό τή φύση του, τό πετυχαίνει μέ τήν ἐφαρμογή ἑνός ἐνστικτοῦ πολύ ἰσχυροῦ πού ἔδωσε ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο καί αὐτό εἶναι τό μητρικό καί πατρικό ἐνστικτο. Εἶναι αὐτό πού ἐρχεται νά καλύψει ὅλη τή γύμνια τοῦ ἀνθρώπου καί νά ὑπερκαλύψει ὅλες του τίς ἐλλείψεις. Αὐτή ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη ἀνάμεσα στους γονεῖς καί τό παιδί εἶναι ἕνα θαῦμα τῆς φύσεως. Αὐτή ἡ ἀγάπη ξεκινᾷ ἀπό τή γέννησή τοῦ ἀνθρώπου, περνᾷ ἀπό διάφορα στάδια καθώς μεγαλώνει τό παιδί καί ἀποδεσμεύεται σταδιακά ἀπό τούς γονεῖς καί δημιουργεῖ τήν κατ' ἐξοχήν ἔκφραση τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία μαζί μέ τήν κοινωνικότητά του μέ τόν Θεό, τόν ὁποῖο ἀγαπᾷ καί λατρεῖ, δίδει νόημα καί στήν παρούσα ζωή καί δυνατότητα σωστῆς μελλούσης ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπόν ὡς κατ' ἐξοχήν κοινωνικό ὄν φροντίζει γιά τήν περίθαλψη τοῦ παιδιοῦ. Ἐνδιαφέρεται ιδιαίτερα γιά τήν ἡλικία τῶν πρώτων 21 ἐτῶν. Καί αὐτό γιατί εἶναι τά χρόνια τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ καί γιατί κατά τήν περίοδο αὐτή γίνεται ἡ σπουδαιότερη ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τό ὑπόλοιπο ἀπό 21-60 ἔτος τῆς ἡλικίας ὀμιλοῦμε γιά ὠριμη ἡλικία. Μερικοί τήν ἡλικία αὐτή τήν προεκτείνουν μέχρι τό ἐξηκοστό πέμπτο ἔτος, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος παίρνει σύνταξη καί οὐσιαστικά καί τυπικά εἰσέρχεται στήν γεροντική ἡλικία.

Καί β) γιατί μέ τήν σχολική ἡλικία, δηλαδή, τήν ἡλικία ἀπό τό 6^ο ἔτος τῆς ἡλικίας ἕως τό 21^ο ἀσχολήθηκαν κυρίως οἱ ἐκπαιδευτικοί προκειμένου νά διδάξουν καί διαπαιδαγωγήσουν τούς νέους. Γιά τά ἔξι πρώτα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἄρχισαν νά ἀσχολοῦνται κυρίως οἱ παιδίατροι καί παιδοψυχολόγοι καί ὀλιγότερο οἱ ἐκπαιδευτικοί, οἱ ὁποῖοι τά τελευταῖα χρόνια ἀσχολοῦνται καί μέ τήν προσχολική ἐκπαίδευση, ἀσχολοῦνται ὅμως σέ ἰκανοποιητικό

βαθμό μέ τά χρόνια πού άντιστοιχοϋν στήν εκπαίδευση στό δημοτικό σχολείο, όπως επίσης και στό γυμνάσιο και λύκειο. Τά τελευταία όμως χρόνια μελέτησαν ιδιαίτερα τά έξι πρώτα χρόνια τής ζωής του άνθρώπου αυτοί πού ασχολοϋνται μέ τήν ψυχολογία του βάθους. Και τοϋτο γιατί αυτοί διαπίστωσαν, ότι τά χρόνια αυτά αποτελοϋν τό θεμέλιο τής ζωής. Αυτά δηλαδή τά χρόνια είναι τά σπουδαιότερα χρόνια του άνθρώπου, άφου από τον τρόπο ζωής κατά τά χρόνια αυτά εξαρτάται κατά μέγα μέρος και ή επιτυχία του άνθρώπου στή ζωή και ή ευτυχία του.

Αυτός πού έδωσε ιδιαίτερη ώθηση στήν μελέτη των πρώτων χρόνων τής ζωής του άνθρώπου είναι ο ίδυτής τής ψυχανάλυσης Sigmund Freud (Φρόιντ), ο όποιος μίλησε για τό άσυνείδητο και για τους παράγοντες πού τό επηρεάζουν. Συνεχιστές τής ψυχολογίας του Freud, μέ μεγάλες όμως παραλλαγές, είναι οι Alfred Adler και Carl Jung (Γιούγκ), όπως επίσης και ο Viktor Frankl, αλλά και πολλοί άλλοι, οι όποιοι συνεχίζουν να μελετοϋν τον άνθρωπο και ιδιαίτερα τήν σπουδαιότητα των πρώτων χρόνων τής ζωής του. Ο μεγάλος ψυχολόγος και παιδαγωγός Jean Piaget λ.χ. έδωσε έμφαση στήν ανάπτυξη τής διανοήσεως του άνθρώπου και στον τομέα αυτό έχει διατυπώσει ολοκληρωμένη θεωρία για τήν πορεία και τά στάδια τής νόησης στον άνθρωπο.

Εάν θά θέλαμε λοιπόν να δοϋμε τήν εξελικτική ψυχολογία στις διάφορες ηλικίες του άνθρώπου, θά μπορούσαμε να τήν χωρίσουμε στις τρεις κλασσικές ηλικίες του άνθρώπου. α) τήν παιδική β) τήν ώριμη και γ) τήν γεροντική.

Εάν πάρουμε τήν πρώτη ηλικία του άνθρώπου χωριστά μπορούμε και αυτή να τήν χωρίσουμε σε διαφόρους περιόδους. Η συνηθέστερη διαίρεση, τήν όποία συνηθίζουν ιδιαίτερα οι εκπαιδευτικοί είναι:

- 1) προσχολική ηλικία (1^ο έτος έως 6^ο έτος)
- 2) σχολική ηλικία (7^ο έτος έως 13^ο έτος)
- 3) έφηβική ηλικία (14^ο έτος έως 21^ο έτος)

Από τους ψυχολόγους όμως οι περίοδοι αυτοί διαιρούμενες σε μικρότερες φάσεις γίνονται περισσότερες. Αυτές είναι:

- 1) Η ενδομήτρια φάση ή αλλιώς εμβρυϊκή ηλικία, ή όποια περιλαμβάνει τήν περίοδο από τή σύλληψη έως τήν γέννηση.
- 2) Η βρεφική ηλικία. Αυτή αρχίζει από τήν γέννηση και φθάνει μέχρι τό 2ο έτος τής ηλικίας του άνθρώπου.
- 3) Η προσχολική ηλικία από το δεύτερο έτος έως το έκτο.

4) Ἡ πρώτη σχολική ηλικία ἀπό το ἕκτο ὡς τὸ δωδέκατο καί

5) Ἡ ἐφηβική ηλικία ἀπό το δωδέκατο ὡς τὸ εἰκοστό πρῶτο.

Τὴν τελευταία αὐτὴ διαίρεση θὰ ἀκολουθήσουμε στὴ συνέχεια ἀφοῦ προηγουμένως κάνουμε μιὰ σύντομη ἐπισκόπηση ὅλων τῶν ηλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου.

2. Σύντομη ἱστορική ἐπισκόπηση τῶν ηλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου

Αὐτοὶ πού πρῶτοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν ἀνθρώπο καί μὲ τὴ σπουδαιότητα τῶν ηλικιῶν τοῦ ἦταν κατ' ἀρχὴν οἱ θεολόγοι καί φιλόσοφοι καί ἔπειτα οἱ ἱατροί, οἱ βιολόγοι, οἱ λογοτέχνες κ.ἄ. Στὰ βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί μάλιστα στὸ βιβλίο τῆς Γενέσεως γίνεται λόγος γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ μορφὴ τῶν δύο φύλων. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις γίνεται λόγος, ἔστω καί περιστασιακά, γιὰ τὴν γέννηση τῶν παιδιῶν, ὅπως τοῦ Ἰσαάκ, τοῦ Μωϋσῆ κ.ἄ.. Στὰ Εὐαγγέλια γίνεται λόγος γιὰ τὴν γέννηση Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καί ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὴν γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐπίσης καί γιὰ τὴν ηλικία τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ 12^ο ἔτος πού εἶχε θαυμάσια σοφία καί δύναμη.

Ἡ Ἐκκλησία μας ἐνδιαφέρεται γιὰ τίς πρῶτες ηλικίες τοῦ ἀνθρώπου καί γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θέσπισε τὸν νηπιοβαπτισμό, ὅπως ἐπίσης ὄρισε νὰ ὑπάρχει ἀνάδοχος τοῦ παιδιοῦ κατὰ τὴν βάπτισή του, ὁ ὁποῖος θὰ ἀναλάβει τὴν περαιτέρω ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ. Τό κατώτερο, μέσο καί ἀνώτερο κατηχητικὸ φανερώνουν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸ παιδί καί τὸν ἔφηβο. Ὅλα αὐτὰ συνηγοροῦν πρὸς τὴν κατεύθυνση ὅτι ἡ Ἐκκλησία πάντοτε ἐβλέπε καί βλέπει μὲ δέος τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν ἐξέλιξη αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου τὴν πρόσεξαν καί τὴν μελέτησαν καί οἱ φιλόσοφοι. Ὁ Ἀγγλος λ.χ. φιλόσοφος John Lock, ἀναφερόμενος στὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδιοῦ, ὑποστήριξε ὅτι ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὴν γέννησή του εἶναι *tabula rasa*, δηλαδή ἀγραφὸς χάρτης, δεκτικὸς γιὰ ὅποιαδήποτε γραφὴ. Μ' ἄλλα λόγια ὁ φιλόσοφος δέν γνωρίζει τὴν ἐπίδραση τῆς κληρονομικότητος, ἀφοῦ ὀμιλοῦμε γιὰ 17^ο αἰῶνα (1632-1700), ἀλλὰ γιὰ ἀποκλειστικὴ ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος.

Καί ὁ Γάλλος φιλόσοφος καί παιδαγωγὸς J.J. Rousseau (1712-1778), ὀμιλεῖ γιὰ τὸ παιδί μὲ τέτοιο τρόπο πού φαίνεται καθαρά, ὅτι τὸ κάθε παιδί ἔχει ἀπὸ τὴ φύση του ἀγαθὲς προδιαθέσεις γιὰ καλὴ ἐξέλιξη, ἐάν ἀφεθεῖ νὰ ζήσει μέσα στὴ φύση, ἢ ὅποια εἶναι ὁ

καλύτερος διδάσκαλος του ανθρώπου, ενώ οι κοινωνικές επεμβάσεις ενέχουν τον κίνδυνο να γίνουν, κατ' αυτόν, επιβλαβείς στην σωστή ανάπτυξη του παιδιού.

Γνωστό είναι ότι ο Άγγλος φυσιοδίφης Δαρβίνος, ο οποίος ασχολήθηκε με τη θεωρία της εξέλιξης των εμβίων όντων και φυσικά του ανθρώπου, από την άποψη αυτή ασχολήθηκε και με την παιδική ηλικία.

Ός παιδαγωγός, όμως, ο Έλβετός Pestalozzi, έκαμε παρατηρήσεις σε παιδιά μόλις 3 1/2 ετών και διετύπωσε ενδιαφέρουσες απόψεις σχετικά με τη συμπεριφορά των παιδιών κατά την ηλικία αυτή.

Ένδιαφέρον παρουσιάζει για την ιστορία του θέματός μας και η σκέψη του Γάλλου ψυχολόγου Alfred Binet να ασχοληθεί με ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ανθρώπου, όπως είναι η νοημοσύνη. Επενόησε λοιπόν μιά κλίμακα για να μετρήσει τη νοητική ικανότητα του παιδιού και έτσι έδωσε ώθηση για περισσότερη έρευνα και για πειράματα στον τομέα αυτό. Τη μέθοδο αυτή αξιοποίησαν οι αμερικανοί στρατιωτικοί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο για να επιλέξουν μεταξύ των στρατιωτών τους καλύτερους που θα έκαμαν αξιωματικούς κατά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο.

Γνωστή είναι στους παιδαγωγούς η Ιταλίδα Maria Montessori, η οποία παρότι η ίδια γιατρός, όμως ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το παιδί της προσχολικής ηλικίας και έδωσε έμφαση στη μέθοδο της αυτόδιδασκαλίας ως μέσο αγωγής.

Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του Άμερικανού ψυχολόγου J. Watson για εξαρτημένη άντανακλαστική μάθηση. Στηριζόμενος στην παντοδυναμία και την αποκλειστική, κατ' αυτόν, σημασία των συνεξαρτήσεων έρεθίσματος και αντίδρασης, χωρίς δηλ. να αποδέχεται την κληρονομικότητα διατυπώνει την εξής περίφημη άποψη: «Δώστε μου μιά δωδεκάδα νήπια υγιή και αρτιμελή και αφήστε τα στο δικό μου περιβάλλον, όπου θά τά αναθρέψω και σās έγγυώμαι, ότι όποιο παιδί και νά πάρω και νά τό εκπαιδεύσω κατάλληλα, θά τό κάνω έτσι ώστε νά γίνει ιατρός, δικηγόρος, ακόμη ζητιάνος ή κλέφτης άνεξάρτητα από τά ταλέντα του, τίς κλίσεις του και τίς ικανότητές του, ακόμη και από τίς απασχολήσεις και τόν ψυχισμό των προγόνων του».

Οι γιατροί είδαν και αυτοί τόν άνθρωπο με ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τη στιγμή της γεννήσεώς του, πού είναι φυσικά και η

δυσκολότερη στιγμή, αφού τό παιδί διατρέχει πολλούς κινδύνους άμέσως μετά τή γέννησή του και χρειάζεται ιδιαίτερη φροντίδα και περίθαλψη. Αν μάλιστα αναλογισθοῦμε τήν παιδική θνησιμότητα μέχρι πριν από μερικές δεκαετίες, τότε διαπιστώνουμε τό ενδιαφέρον τών γιατρών νά βοηθήσουν τό παιδί και νά τό διατηρήσουν στή ζωή ἕως ὅτου αύξηθοῦν οί δυνάμεις του. Κατά τόν ἴδιο τρόπο περίπου ενδιαφέρονται για τήν παιδική ἡλικία οί βιολόγοι, οί ὁποῖοι βλέπουν τό παιδί από τή δική τους σκοπιά, πῶς δηλαδή αναπτύσσεται τό σώμα τοῦ ἀνθρώπου, τά ὅστα, τά διάφορα μέλη τοῦ σώματος, πῶς αύξάνονται οί σωματικές λειτουργίες τους.

Περισσότερο ὅμως ασχολήθηκαν μέ τόν ἄνθρωπο από τήν γέννησή του και μέ τά διάφορα στάδια τῆς ανάπτυξής του οί ψυχολόγοι, αὐτοί πού ασχολήθηκαν μέ τήν ἐξελικτική κυρίως ψυχολογία, ἀλλά και μέ τήν ψυχολογία τών ἀτομικῶν διαφορῶν και μέ τήν ψυχολογία τοῦ βάθους.

3. Ἡ ἐνδομήτρια φάση ἢ ἐμβρυϊκή ἡλικία

Ὁ Πανάγαθος Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τόν ἄνθρωπο, ἔδωσε σ' αὐτόν τήν ικανότητα τῆς ἀναπαραγωγῆς. Μετά τήν πλάση τών πρωτοπλάστων εὐλόγησε τό πρώτο ζεῦγος λέγων: «αὐξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρώσατε τήν γῆν και κατακυριεύσατε αὐτήν» (Γεν. 1,26). Ὅταν λοιπόν ὁ ἄνθρωπος ἐκπληρώνει αὐτή τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ, συμμετέχει στό δημιουργικό ἔργο τοῦ Θεοῦ. Βοηθᾶ στή συνέχιση τῆς ζωῆς, στή διαίωνιση τοῦ εἶδους. Αὐτό εἶναι ἕνα μυστήριο μέ τήν ἐννοια τοῦ ἀγνώστου. Εἶναι ταυτόχρονα και κατ' ἐξοχήν ἔκφραση ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο.

Ἡ ζωή λοιπόν τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἀρχίζει μέ τή σύλληψη. Μ' ἄλλα λόγια λοιπόν ἀρχίζει μέ τήν ἔνωση τοῦ σπερματοζωαρίου μέ τό ὄωριο για νά σχηματισθεῖ τό ὄο. Ἡ γνώση τοῦ βιολογικοῦ αὐτοῦ φαινομένου από μέρος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὑψίστης σημασίας και σπουδαιότητος τόσο για τό ἔμβρυο ὅσο και για τό ρόλο τών δύο φύλων στή ἀναπαραγωγή, ἀκόμη και στή θέση τῆς γυναίκας στή κοινωνία και στή ζωή. Τό ὑπογραμμίζουμε αὐτό, γιατί κατά τό παρελθόν, από τή βιολογική αὐτή ἀγνοια βγήκαν ἐσφαλμένα ἀνθρωπολογικά και θεολογικά συμπεράσματα. Μέχρι τό 1827, ὅταν ὁ Karl Ernst Baer ἀνακάλυψε τήν ὑπαρξη ὄωριων στή γυναίκα, δέν ἐγνώριζαν οί ἄνθρωποι τήν πλήρη και ἐνεργό συμμετοχή τῆς γυναίκας στό σχηματισμό τοῦ ἐμβρύου. Ἔτσι διατυπώθηκε ἡ θεωρία ὅτι ὁ

άνδρας γεννᾶ καί ἡ γυναίκα τίκτει. Τό ὅ,τι βέβαια ἡ γυναίκα τίκτει δέν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία. Ὅσον ἀφορᾶ ὅμως τό ὅτι ὁ άνδρας γεννᾶ, μέ τήν ἔννοια ὅτι αὐτός εἶναι ἡ μοναδική γενεσιουργός αἰτία τῆς ζωῆς, αὐτό προέρχεται ἀπό τήν ἄγνοια τοῦ βιολογικοῦ φαινομένου πού εἴπαμε.

Μέχρι λοιπόν τό 1827 πίστευαν οἱ ἄνθρωποι, καί τό εἶχαν αὐτό διατυπώσει στή Δύση, ὅτι τό σπέρμα τοῦ άνδρα εἶναι τέλειος ἄνθρωπος, ἐνῶ ἡ γυναίκα συμμετέχει ἀπλῶς καί μόνο στό γεγονός ὅτι τρέφει καί ἀναπτύσσει αὐτό μέσα στό σῶμα της. Ὅπως δηλαδή τά φυτικά σπέρματα πού χώνονται στή γῆ σέ κατάλληλη ὑγρασία καί θερμοκρασία ἀναπτύσσονται σέ φυτά, ἐστὶ νόμιζαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι συμβαίνει καί μέ τήν ἐμβρυϊκή ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου. Ἐτοι ἡ γυναίκα τοποθετεῖται σε δεύτερη μοῖρα ἐναντι τοῦ άνδρα ἀφοῦ ἡ συμβολή της στη μετάδοση τῆς ζωῆς εἶναι συμπληρωματική καί δευτερευόντως οὐσιαστική.

Ἡ ἄγνοια αὐτή ὀδήγησε μεγάλους θεολόγους στή Δύση νά διατυπώσουν ἐσφαλμένα θεολογικά συμπεράσματα καί νά ὑποτιμήσουν τό γυναικεῖο φύλο ὑπερμέτρως²⁶. Λέγομε στή Δύση, γιατί στήν Ἀνατολή πίστευαν οἱ ἄνθρωποι στή συμμετοχή τῆς γυναίκας στή δημιουργία τῆς ζωῆς. Δέν εἶχαν φαίνεται οἱ πάντες πλήρη ἄγνοια τοῦ ἀνωτέρω φυσιολογικοῦ φαινομένου. Αὐτό διαπιστώνει κανεῖς εὐκολα ἀπό φράση τοῦ I. Χρυσοστόμου ὁ ὁποῖος πίστευε στήν πλήρη συμμετοχή τῆς γυναίκας στή δημιουργία τοῦ ἐμβρύου, ἀφοῦ δίδασκε ὅτι σπερμαίνουν καί οἱ γυναῖκες καί ὅτι «μιγέντων τῶν σπερμάτων τίκτεται παῖς». Τό ἴδιο πίστευε καί ὁ Νεμέσιος Ἐμέσης ἐπηρεασμένος ἀπό τή διδασκαλία τοῦ ἱατροῦ Γαληνοῦ²⁷. Το ὅ,τι βέβαια ἡ συμμετοχή τῆς γυναίκας στη μετάδοση τῆς ζωῆς εἶναι με τήν ἔνωση τοῦ σπερματοζωαρίου μέ το ὠάριο γιά νά σχηματισθεῖ τό ὄν ἀκριβῶς 50% ὅπως δηλ. καί τοῦ άνδρα δέν χρειάζεται νά τό σχολιάσουμε.

Τή στιγμή τῆς συλλήψεως καθορίζονται τρία πράγματα 1) οἱ κληρονομικές καταβολές, 2) τό φύλο καί 3) ὁ ἀριθμός τῶν παιδιῶν.

26. Βλ. Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου, *Summa Theologia* 19-92a. Πρβλ. F.X. Arnold, *Mann und Frau in Welt und Kirche*, Nurnberg 1959, σελ. 43. Βλ. καί Χρήστου Βάντσου, Ὁ γάμος καί ἡ προετοιμασία αὐτοῦ ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου Ποιμαντικῆς. Συμβολή εἰς τήν Ποιμαντικήν Θεολογίαν καί Ψυχολογίαν, Ἀθήναι 1977, σελ. 14.

27. I. Χρυσοστόμου, Ὁμιλία Κ' ες Ἐφεσ. P.G. 62,139. Πρλ. Καί Νεμεσίου Ἐμέσης, Περὶ φύσεως ἀνθρώπου 25, P.G. 40, 701B. «ἡ μῆξις ἀμφοτέρων τῶν σπερμάτων ποιεῖ τό κίνημα».

Οι κληρονομικές καταβολές μεταβιβάζονται μέσω των χρωματοσωμάτων. Αυτός που επιστημονικά μελέτησε το πρόβλημα της κληρονομικότητας είναι ο Γκρέγκορ Μέντελ (1822-1884). Έτσι βοήθησε πάρα πολύ στο να γνωρίσουμε καλύτερα τον άνθρωπο και να τον βοηθήσουμε. Η γνώση βασικών στοιχείων της κληρονομικότητας βοήθησε ιδιαίτερα την ιατρική επιστήμη. Η πλέον χαρακτηριστική επίδραση στην πρόληψη είναι η περίπτωση της μεσογειακής αναιμίας, όπου, όταν ένας από τους συζύγους έχει το στίγμα, δεν δημιουργείται άμεσο πρόβλημα για τα παιδιά. Όταν όμως έχουν το στίγμα της μεσογειακής αναιμίας και οι δύο σύζυγοι, τότε ο κίνδυνος να γεννηθεί παιδί με την ασθένεια αυτή είναι μεγάλος. Γνωστό, ότι τα παιδιά αυτά χρειάζονται συνεχώς ξένο αίμα για να ζήσουν και είναι δύσκολο να ζήσουν φυσιολογική ζωή όπως οι άλλοι άνθρωποι.

Χαρακτηριστικό όμως είναι ότι η Έκκλησία από αρχαιοτάτων χρόνων επέβαλε την απαγόρευση σύναψης γάμου σε στενούς εξ αίματος συγγενείς (αδέλφια, εξαδέλφια, θεϊο-άνεψιά κλπ.). Η στενή εξ αίματος συγγένεια είναι κώλυμα γάμου και απαγορεύεται με κανόνες της Έκκλησίας. Η απαγόρευση αυτή έχει άμεση σχέση με την κληρονομικότητα και με την υγεία του ανθρώπου, αφού άνθρωποι του ίδιου αίματος είναι πολύ φυσικό να έχουν στο κοινό αίμα κοινές ασθένειες.

Η περίοδος της εμβρυϊκής ηλικίας του παιδιού είναι άμεσα συνδεδεμένη, όπως είναι φυσικό, με την ίδια την μητέρα, αφού το έμβryo θρέφεται από το αίμα της μητέρας. Ο τρόπος ζωής της μητέρας και η ψυχολογική της κατάσταση είναι βέβαιο ότι επηρεάζουν το έμβryo. Το ερώτημα που τίθεται στην προκειμένη περίπτωση είναι εάν και κατά πόσον ο βίος και η πολιτεία των γονέων επηρεάζουν την τύχη του παιδιού. Και για να γίνω πιο σαφής θέτω το ερώτημα, ή συμπεριφορά των γονέων που είναι θέμα αγωγής, πόσο μπορεί να επηρεάσει την μετέπειτα ζωή του παιδιού που θα προέλθει από αυτούς. Πιο συγκεκριμένα: Τό να πιει κανείς αλκοόλ σε βαθμό να γίνει αλκοολικός είναι θέμα πρωτίστως προσωπικής αγωγής. Τό ίδιο ισχύει και με τον χρήστη ναρκωτικών και κατά κάποιο τρόπο και με την μόλυνση από τό AIDS. Εάν όμως φέρει παιδί στον κόσμο που έχει την επίδραση του αλκοόλ ή στο αίμα του υπάρχουν κατάλοιπα των ναρκωτικών ή ακόμη τό χειρότερο τό μικρόβιο του αϊδῆ, τότε μήπως ισχύει αυτό που λέγει η Έκκλησία μας «άμαρτία γονέων παιδεύουσι τέκνα;». Και αυτό γιατί από ασθενείς γονείς

υπάρχει ο κίνδυνος να προέλθουν ασθενή παιδιά. Ο τρόπος ζωής άρα των γονέων, πού είναι θέμα άγωγής, μπορεί να επηρεάσει κατά κάποιον κληρονομικό τρόπο τά παιδιά. Τό ίδιο ισχύει βέβαια και για τούς υγιείς γονείς πού έχουν περισσότερες πιθανότητες να φέρουν στον κόσμο εύρωστα και υγιή παιδιά.

Η ένδομήτρια περίοδος διαρκεί συνήθως έννέα μήνες ή κατά μέσο όρο 280 ημέρες. Υψίστης σημασίας και σπουδαιότητας για τήν υγεία και τήν ψυχοσωματική ανάπτυξη του παιδιού είναι και ή στιγμή τής γέννησης του παιδιού. Η έξοδος του παιδιού από τον μητρικό κόλπο άποτελεί έξοδο από τήν ασφάλεια και είσοδο στον κόσμο μ' όλους τούς κινδύνους πού έχει να αντιμετωπίσει. Έτσι έρμηνεύουν πολλοί, γιατί ή είσοδος στη ζωή άρχίζει με κλάμα. Κλαίει λένε τό παιδί για τά θάνατα πού έχει να αντιμετωπίσει στη ζωή. Και όμως βιολογικά το κλάμα είναι λίαν άπαραίτητο, άφου κατά τή στιγμή εκείνη φεύγουν από τά πνευμόνια τά υγρά και γεμίζουν τά πνευμόνια με όξυγόνο. Μ' άλλα λόγια άρχίζει τό θαύμα τής άναπνοής το όποιο θά σταματήσει μόνο με το θάνατο.

Η άποκοπή του έμβρύου από τον όμφάλιο λώρο φανερώνει τό πρώτο και κατ' έξοχήν δήμα για άποδέσμευση του παιδιού από τήν μητέρα. Δέν θά έπιτευχθεί όμως ή άποδέσμευση αυτή γιατί ή φύση ή άν θέλετε καλύτερα ο Πανάγαθος Θεός, όρισε τό βρέφος να συνδεθεί και πάλι άμεσα με τήν μητέρα, άφου τό σωμα τής μητέρας έχει προετοιμάσει για τό βρέφος τήν πιο όμορφη, τήν πιο άναγκαία και πιο χρήσιμη γι' αυτό τροφή. Και αυτό είναι τό γάλα τής μητέρας, τό όποιο είναι ό,τι ακριβώς χρειάζεται τό μωρό. Ούτε περισσότερο ούτε όλιγότερο. Είναι αυτό πού θά αντικαταστήσει τήν τροφή πού μέχρι πριν από λίγο έπαιρνε από τό αίμα τής μητέρας. Αυτό τό γάλα έχει τήν καλύτερη θερμοκρασία, τά καλύτερα συστατικά. Έχει ακόμα και θεραπευτικές ιδιότητες. Μά τό σημαντικότερο στην όλη υπόθεση είναι ή άμεση ψυχική και σωματική έπαφή με τήν μητέρα, από τήν όποία, με τον θηλασμό στην άγκαλιά της βρίσκει τήν πλήρη ασφάλεια και προστασία²⁸.

28 M.H. Congourdeau (Μτφρ. Κλεάνθης Γαβριηλίδη), *Τό έμβρυο εγναι πρόσωπο: Ο άγιος Μάξιμος ο Όμολογητής και ή Ανθρώπινη φύση του έμβρύου*, έκδ. Έκκλησιαστικού ιδρύματος «Ο Έναγγελιστής Μάρκος», Θεσσαλονίκη 1991. Στο βιβλίο αυτό θά διαπιστώσει κανείς άπόψεις τής συγγραφώς κατά των εκτρώσεων. Χαρακτηριστικές είναι για τό θέμα αυτό και οι άπόψεις Μαξίμου του Όμολογητού.

4. Ἡ θρεφικὴ ἡλικία

Ἐάν ἡ σύλληψη ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ ἔμβρυο εἶναι ζωντανό καὶ πρέπει νὰ σεβαστοῦμε τὴν δυνατότητά του νὰ γεννηθεῖ καὶ νὰ ζήσῃ τὴ ζωὴ του, ἡ γέννηση τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὁ ἐρχομὸς στοῦν κόσμον αὐτὸ ὡς αὐτόνομο καὶ αὐτοτελὲς πλάσμα ἀποτελεῖ τὸ σημαντικότερο γεγονός γιὰ κάθε ἀνθρώπο προσωπικά. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπαριθμοῦμε τὸ χρόνο ζωῆς τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς γεννήσεώς του ὡς τὸ θάνατό του. Ἐάν λοιπὸν δεχθοῦμε ὅτι μυστήριο εἶναι ἡ σύλληψη, μυστήριο εἶναι καὶ ἡ γέννηση καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως μυστήριο εἶναι καὶ ὁ θάνατος.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ὁ ἀνθρώπος σὲ σχέση μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ζῶα ἔχει, ὅπως εἶπαμε, τὴν ἀτελέστερη γέννηση. Μ' ἄλλα λόγια ἡ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου σὲ σχέση μὲ τὰ ζῶα εἶναι πρόωρη. Τὸ παιδί μόλις γεννηθεῖ γυμνὸ καὶ ἀνήμπορο εἶναι τὸ πιὸ ἀδύναμο πλάσμα καὶ μόνο του χωρὶς περίθαλψη, ἀγάπη καὶ στοργὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιβιώσῃ. Τὸ κενὸ ὅμως αὐτὸ ἐρχεται νὰ ἀναπληρώσῃ ἡ μητρικὴ καὶ πατρικὴ ἀγάπη καὶ στοργή. Ἡ ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας μὲ τὸ θηλασμό εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἔκφραση προστασίας τοῦ παιδιοῦ. Τόσο ἔχει ἐπηρεάσει τὴ ζωὴ μας αὐτὴ ἡ προστασία, ὥστε καὶ ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία τὴν χρησιμοποιεῖ, μὲ τὴν πνευματικὴ τῆς ἔννοια, γιὰ νὰ δηλώσῃ πόσο φροντίζει γιὰ τὴ ζωὴ καὶ προστασία τῶν πνευματικῶν τῆς τέκνων. Ἡ μητέρα Ἐκκλησία δέχεται στίς ἀγκάλες τῆς καὶ προστατεύει καὶ τρέφει τὰ τέκνα τῆς. Αὐτὴ ἡ ἀγκαλιὰ εἶναι ἴσως ὁ μεγαλύτερος θησαυρὸς γιὰ τὸ παιδί. Φυσικὰ χρήσιμη εἶναι ἡ ἀγκαλιὰ καὶ τοῦ πατέρα καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν. Κατὰ τὸν ψυχολόγο A. Adler ἡ δέσμευση αὐτὴ μὲ τοὺς γονεῖς εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἔκφραση τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ ὁ ἀνθρώπος εἶναι κοινωνικὸ ὄν καὶ μόνο ὡς κοινωνικὸ μπορεῖ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἐπιζήσῃ στοῦν παρόντα κόσμον.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς θρεφικῆς ἡλικίας.

Τὸ πρῶτο καὶ σπουδαιότερο εἶναι ἡ ἄμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν μητέρα γιὰ τὸ ὅποιο ἔχουμε ἤδη ὁμιλήσει.

Τὸ δεῦτερο χαρακτηριστικὸ εἶναι ἡ ταχύτατη ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ σ' ὅλους τοὺς τομεῖς. Δηλαδή σωματικὴ ἀνάπτυξη, κινητικὴ ἀνάπτυξη, αἰσθησιακὴ ἀνάπτυξη καὶ νοητικὴ ἀνάπτυξη, συναισθηματικὴ καὶ γλωσσικὴ ἀνάπτυξη.

5. Προσχολική ηλικία

Μέ τον τίτλο προσχολική ηλικία περιλαμβάνονται κατά κανόνα τά έτη πριν από τό σχολείο, δηλαδή τό 6^ο έτος τής ηλικίας και κανονικά φθάνουν αναδρομικά μέχρι τό 4^ο έτος τής ηλικίας. Έπειδή όμως συνηθίζουμε νά όμιλούμε για έπίσκεψη του παιδιού πριν από τό σχολείο στό νηπιαγωγείο, έτσι κάτω από τον τίτλο προσχολική ηλικία περιλαμβάνουμε και τήν νηπιακή ηλικία.

Όμως στον ψυχοσωματικό κόσμο του παιδιού υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ των ετών 2-4 και 4-6, γι' αυτό τά έτη 2-4 τά όνομάζουμε συνήθως νηπιακή ηλικία και τά έτη 4-6 τά χαρακτηρίζουμε προσχολική ηλικία. Τά χρόνια αυτά είναι μετά τά έφηβικά τά σπουδαιότερα χρόνια τής ζωής του ανθρώπου κατά τά όποια τίθενται τά θεμέλια του οικοδομήματος που λέγεται ζωή. Είναι τά χρόνια που τό παιδί συνειδητοποιεί τήν ύπαρξή του, τό δικό του τό Έγώ και τή σχέση με τους γονείς και με τά αδέρφια του.

Έπειδή όμως ήμεις δέν έπιθυμούμε νά ύπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες θά εξετάσουμε μερικές βασικές πτυχές τής ηλικίας αυτής ξεκινώντας από τή σωματική ανάπτυξη του παιδιού.

Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των ετών 2-6 είναι ή συνεχής ανάπτυξη των διαφόρων μελών του σώματος, όχι όμως με τήν ίδια ταχύτητα που γίνεται κατά τή βρεφική ηλικία. Ένώ δηλ. στα δύο πρώτα χρόνια αυξάνεται τό ύψος του παιδιού κατά 20 έκατοστά περίπου, στα έπόμενα 4 χρόνια ό ρυθμός αυτός μειώνεται κατά τό ήμισυ, αφού τό παιδί αυξάνεται κατά άλλα 20 περίπου έκατοστά στα 4 χρόνια και όχι στα δύο. Κατά παρόμοιο τρόπο έχουμε αύξηση και στό βάρος τό όποιο στή διάρκεια των επόμενων 4 ετών αυξάνεται μόνο κατά 1-1/2 κιλό περίπου κάθε χρόνο. Η αύξηση του βάρους επιβραδυνόμενη θά συνεχισθει και στα έπόμενα χρόνια αφού τό παιδί στό 6^ο έτος έχει αποκτήσει μόλις τό 1/2 του τελικού βάρους ενώ τά 3/5 του τελικού ύψους δηλαδή κάτι περισσότερο από τό μισό.

Υπάρχουν βέβαια μικρές διαφορές ανάπτυξης ανάμεσα στα δύο φύλα και ως προς τίς διαστάσεις των διαφόρων μελών του σώματος και ως προς τό χρόνο. Έτσι ό ρυθμός ανάπτυξης των αγοριών είναι βραδύτερος, με τελικά όμως μεγέθη επικρατέστερα έναντι των κοριτσιών.

Αυτό όμως που θέλουμε ιδιαίτερα νά έπισημάνουμε και που είναι λίαν χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου έναντι του ζώου, είναι ή ταχύτατη ανάπτυξη του βάρους του έγκεφάλου έναντι των

υπολοίπων μερών του σώματος και δημιουργεί, όπως είναι φυσικόν, καταπληκτικές αλλαγές και στην ψυχοκινητική του ανάπτυξη.

Τό βάρος λοιπόν του εγκεφάλου στο 2^ο έτος έχει φθάσει τό 75% του τελικού βάρους του ανθρώπου και στο 6^ο έτος τό 90% μέ προοπτική και αυτό πολύ γρήγορα νά ολοκληρωθεῖ. Τά άκρα του σώματος είναι αυτά πού θά ολοκληρωθοῦν τελικά μέ τό τέλος τῆς αναπτύξεως του ανθρώπου δηλ. μέ τό τέλος τῆς εφηβείας πού μπορεί νά φθάνει ως τό 21^ο έτος τῆς ηλικίας.

Και στό σημείο αυτό έχουμε νά επισημάνουμε ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου έναντι του ζώου. Και αυτό είναι τό μεγάλο χρονικό διάστημα για νά ολοκληρωθεῖ ἡ ανάπτυξη του ανθρώπου. Ἐνώ δηλαδή στά ζώα, ανεξάρτητα από τά χρόνια τά όποια συνήθως ζοῦν, ἡ ανάπτυξη ολοκληρώνεται γρήγορα, σέ 1-2 χρόνια, στον άνθρωπο διαρκεί 20 περίπου χρόνια και καλύπτει τό 1/4 περίπου τῆς ὅλης ζωῆς του. Τό γεγονός αυτό έχει σχέση μέ τήν κοινωνικοποίησή του - άμεση έξάρτηση από τούς γονεῖς - και μέ τήν δυνατότητα άγωγῆς- αξιοποίησης τῆς πείρας τῶν ανθρώπων του παρελθόντος.

Τό 6^ο λοιπόν έτος τῆς ηλικίας του ανθρώπου είναι σημαδιακό. Είναι ηλικία πού αρχίζουν νά γίνονται όριακές μεταβολές στον άνθρωπο. Ἡ αλλαγή τῶν δοντιῶν δηλώνει ὅτι πρέπει νά παίρνει πιά ισχυρότερη τροφή για τήν ανάπτυξή του, πράγμα τό όποιο του χρειάζεται για νά ανταπεξέλθει στις δυσκολίες πού τον περιμένουν.

Θά μπορούσαμε λοιπόν νά ποῦμε ὅτι από άπόψεως ανάπτυξης ὁ άνθρωπος στά ἕξι πρώτα χρόνια τῆς ζωῆς του έχει διανύσει τέτοια απόσταση πού δέ θά διανύσει άλλη τόση στό υπόλοιπο τῆς ζωῆς του. Στά ἕξι του χρόνια ὁ άνθρωπος είναι μία σχετικά ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Αὐτός πού ὅταν γεννήθηκε ἦταν τό πιά ανήμπορο πλάσμα στον κόσμο και πού οὔτε νά φάγει καλά καλά μπορούσε οὔτε φυσικά νά περπατήσει, οὔτε νά μιλήσει, τώρα ὄχι μόνο χρησιμοποιεῖ τά χέρια του και τά πόδια του μέ τον καλύτερο δυνατό τρόπο, αλλά και ὀμιλεῖ και συνεννοεῖται μέ τό συνάνθρωπο και τό σπουδαιότερο έχει πλέον τήν ικανότητα τῆς μάθησης και τῆς άγωγῆς.

Εἶπαμε ὅτι τό βάρος του εγκεφάλου του έχει αυξηθεῖ κατά 90% του τελικού βάρους. Αὐτό σημαίνει ὅτι τό θαυμάσιο αυτό ὄργανο, ἐνώ έχει ακόμη μερικές ἐλλείψεις λειτουργεῖ θαυμάσια. Ἐτσι τό παιδί έχει αντίληψη, μνήμη, φαντασία και είναι ἔτοιμο νά κάνει ένα μεγάλο βῆμα σχετικῆς ἀποδέσμευσης από τούς γονεῖς, άφου για αρκετό χρονικό διάστημα θά λείπει από τό πατρικό σπίτι και θά